

uit Maria's moederschoot gegeven. Nu toch is er tweemaal. Het Lam Gods dat de Verzoening brengt en kan heiligen, maar ook de Koning die zijn verlost in 't heilig spoor doet wandelen.

Voor de Kribbe al te gader dienstknachten, die te kort schoten, en bezweken, en na de Kribbe al tezaam kinderen Gods, die roemen in 't Abba lieve Vader.

Dr. A. K.

„Hij zal groot zijn voor den Heere“.

[KERSTFEEST 1913.]

Want hij zal groot zijn voor den Heere, en wijn en sterken drank zal hij niet drinken; en hij zal niet met den Heiligen Geest vervuld worden; ook van zijner neders lijf aan.

Lukas 1: 15.

In Israël leefden, toen onze jaartelling begon, een klein aantal eenig bevoorrechtte mannen en vrouwen. Van Alphen liet in zijn kinderzangen een beelden knaap uitspreken: „Och, was Jezus nog op aarde, 'k vloeg m'n stoups naar Jezus heen“. En al is 't nu voor het geloof heerlijk, dat we niet meer noodig hebben in Christus naar het vleesch te roemen, omdat Gods kind Jezus volle gemeenschap geestelijk genieten kan, toch neemt dit niet weg, dat we bij het lezen van de Evangelien soms de schare benijden kunnen, aan wie het voorrecht te beurt viel, in hun aardse leven Jezus persoonlijk te zien en van zijn Goddelijke lippen het Evangelie te beluisteren. Al ware het ook slechts een enkel maal, Jezus op aarde gezien te hebben en zijn woorden van genade te hebben gehoord, het zou ons goud waard zijn geweest. En gesteld, dat het gerucht uitging: „Jezus is in 't Oosten op nieuw verschenen“, de vloed, de stroom zou niet te stelpen zijn, van de schare, die alles verliet om naar die wonderplek in 't Oosten heen te trekken.

Maar denkt ge dit, vooral op den Kerstdag, met levendige verbeelding in, dan zult ge te meer gevoelen, wat geheel eenig geluk aan die zeer enkelen ten deel is gevallen, die God de Heere reeds van hun geboorte af bestemd had, om straks de bijzondere vertrouwelingen van den Heiland te worden, zijn intiemste omgang te mogen genieten, in zijn hoogheilig plan om te worden ingeleid, schier elk woord van zijn lippen te mogen opvangen, en van al zijn wonderen getuigen te zijn. Ja, achter nog zaliger moet het voor deze enkele mannen en vrouwen geweest zijn, als Jezus met hen aan het bad, als ze Jezus in het heilend gebaat mochten zien, als zij den blik van zijn wonder oog mochten opvangen, en uit alle trekken en bewegingen van zijn heiligaanzicht een indruk van zijn persoon mochten opvangen, gelijk na hem niemand.

Denk het daarbij in, dat ze Jezus gedurig de hand mochten drukken, en zelfs, naar de gewoonte in het Oosten, hem gedurig eerbiediglijk een kus der heide op het gebaat mochten drukken, — en ge gevoelt immers dieper dan woorden het kunnen uitdrukken, wat niet te evenaren voortdurend aan die enkele mannen en vrouwen te de beurt gevallen. Van Maria en Jozef en de omgeving te Nazareth spreken we nu niet. Laat toen Jezus zich openbaard had als de Heiland der wereld, kon het licht opgaan over zijn geheel eenig verschijning. Eerst zoo 't indenkend, voelt ge dan ook wat demon in Judas moest varen, om na een verkeer en omgang met Jezus van drie volke jaren, dien heiligen persoon te verraden. Maar zelfs die diepdonkere slachdader van Judas' helsen gruwel doet u nu nog te meer het niet niets te vergelijken voorrecht hoogschatten, dat aan die enkele uitverkorenen in Jezus intieme omgeving door hun God beschikt was.

Velen waren 't er niet. Weinig meer dan een zestal vrouwen; dan de elfen en op eenigzins verderen afstand de zeventig discipelen, en nevens deze allen, ja vóór hen, Johannes de Dooper, die geheel eenig was, van wie Jezus zelf betuigt, dat vóór Hij zelf optrad, niemand Johannes den Dooper te boven ging, en van wie reeds de engel, nog eer hij geboren was, aan Zacharias betuigt: „Dit zal groot zijn voor den Heere“.

Jezus' onuitdelijke verschijning te hebben mogen aankondigen; vlak vóór Hij optrad te hebben mogen profiteren van het groote werk der genade, dat nu te komen stond; en dan met eigen hand Jezus te mogen doopen, was het niet juist te veel voor een kind des menschen? Het is zoo, Johannes werd ten leste gevangen gezet, en hij is te Machaera in den kerker onthoofd, maar wat zegt dit korte bange leed, vergeleken bij de zoo geheel eenig bevoorrecht, die aan Johannes boven alle man in Israël was toebedeeld.

Natuurlijk had God hem reeds van zijn geboorte af de gaven verleend die hem voor zijn heilig ambt van noodde waren, en, eenmaal in dit heilige ambt ingegaan, was het zich onttrekken aan de wereld, en het leven in de woestijn, voor Johannes geen gemis. Nog zou meer dan één vorst zijn troon willen verlaten, zoo hem een ere als van den Dooper in dien dienst van den Christus ten deel viel.

Het haren kled was hem een eregewaad, de honig uit de rookloze als een bemisch noma. Hij had niet zelf zijn ambt gekozen, maar God had er hem voor besteld. Goddelijk had door zijn engel, nog eer hij ontvingen was, zijn geboorte aangekondigd. Hij schitterde in de zalving van den Heilige, en chronologisch zelfs had God het zoo beschikt, dat zijn optreden juist met de komst van den Messias tot samenval. Hij was groot voor den Heere, omdat God hem zoo rijk begaafd had hem een zoo geheel eenig roeping had toevertrouwd. Jezus' verschijning is zonder het voorgaande optreden van Johannes nauwelijks denkbaar. Heel Israël spande hij in ontzet des geestes. Hij was het, die naar Goddelijke roeping hierom zoo eenig groot was, omdat hij de mannen en vrouwen die straks intiem met Jezus zouden verkeren, het hart voor Jezus had mogen ontsluiten.

Zoo zijn er nog, soms eenvoudigen en vorgeleiden in den lande, die in den zin waarin Johannes het was, nu nog groot zijn voor den Heere. Niet alsof we hiernaes doelen op hun innerlijk geloofsleven. Bij Johannes staat met de innigheid op den voorgrond, maar het vervallen van een roeping. Daardoor en daardoor alleen is Johannes de Dooper groot voor den Heere geweest. Hij ontsloot het oog der schare voor Jezus; hij was de schare op Jezus; hij riep tot

Jezus al wie zijn woord bereiken kon; en hij rustte niet, eer zulk een aangegrepen zelf te knie voor Jezus gebogen had.

En dit nu is 't wat op elk Kerstfeest ook u de vraag vol ernst voor de conscientie legt, of ook u tekenen poogt een Johannes te zijn bij wie Jezus nog niet kent.

Het is zoo, ook hier kan vaak een drukte plaats grijpen zonder toederen ernst, maar plots daarom nooit met het beroep om ander over drijving uw eigen verzaaking van uw heilige roeping vrij.

Ook onder ons leeft zoo menig beijdend Christen in een omgeving die Jezus nog niet kent; gaat hij heen in hun woning, en ontvangt ze in eigen huis verkeer met ze, leeft soms halve dagen met ze samen, en toch, weinige, dat al zulke heele en halve kennissen nog geheel van Jezus vervreemd zijn, streken ze toch geen hand uit, en laten geen woord over de lippen komen, om deze verdoelden naar Jezus te roepen.

Vraagt ge dan aan dezulken: „Noem mij eens een persoon, voor wie u in Gods hand 't middel waart, om hem tot Jezus te brengen, dan slaan ze de oogen neer en doen er het zwijgen toe.“

De nu is klein zijn voor den Heere. En daarom komt op elk Kerstfeest tot een legelijk die Jezus beijd, altijd bij vernieuwing de vraag: „Bij wien en voor wien zijt ge de Johannes geweest om hem naar Jezus te lokken.“ Neen aan, dat ge groot voor de wereld zijt, maar wie is er onder de toegebrachten tot uw Heiland, die als een levend getuige u ten bewijzen in, dat ge ook groot zijt voor den Heere?

Dr. A. K.

Amsterdam, 19 December 1913.

Was wel met eenige bezorgdheid het optreden der nieuwe Regeering tegemoet gezien met het oog op de Kerk, de Zending en de School, zoo kan niet anders getuigd, dan dat het Ministerie Cort van der Linden er mee dan tegenviel.

De vraag in hoeverre het feit, dat de Christelijke partijen in de Eerste Kamer nog de meerderheid hebben, en in de Tweede Kamer de Regeering wel meermalen den steun van rechts noodig zal hebben, op deze welwillende houding der Regeering van invloed is geweest, laten we rusten. In een land als het onze, waar de partijen bijna tegen elkander opwegen, zou een politiek a'outrance een onmogelijkheid wezen. Elk Kabinet, ook al was het parlementair geweest, zou rekening hebben moeten houden met den machtigen invloed, dien de Christelijke Staatspartijen uitoefenen. In een land als Frankrijk, waar dit tegenwicht geheel ontbreekt, en het liberalisme, radicalisme en socialisme oppermachtig heerscht, ziet men hoe geheel anders de Regeering tegen al wat maar Kerk heet optreedt, en met wat hartstochtelijke woede daar de zoogenaamde laïciseering van de School wordt doorgezet. Nu mag onze volksraad zelf conservatiever wezen en van alle uitersten een afkeer hebben, en niet daaraan te danken wezen; dat het liberalisme ten onzent niet een dergelijk scherp geteekend antireligieus karakter vertoont als in Frankrijk, maar de factor, die niet minder invloed uitoefent is, dat elke Regeering, die opzettelijk de religieuze belangen zou aantasten, daarmee een storm ontketenen zou onder het volk. Kappene's scherpe resolutie is in dit opzicht een les geweest, die het liberalisme niet licht zal vergeten.

Doch de psychologische verklaring van het feit, dat bij de verkiezingen van liberale zijde zoo scherp de Zending werd aangevallen, voor de vermeende rechten der Hervormde Kerk werd opgekomen, tegen Roomschen invloed werd getornd en de bevoorrecht der Openbare School werd geëischt, terwijl thans de Regeering, die al mag ze dan niet parlementair zijn, toch uit deze verkiezingsactie is voortgekomen, zeker niet agressief, veeleer tegemoetkomend en verzoenend tegenover ons optreedt, — behoeft ons hier niet verder bezig te houden. Zelfs willen we gaarne hulde brengen aan den nobelen zin van den Staatsman, die thans het roer van Staat in handen heeft en die reeds jaren geleden geheel proprio motu opkwam voor de vrijheid van het onderwijs, niet alleen voor de lagere, maar ook voor de hogere School. Hoofdaak is voor ons echter, nu het belangrijkste deel der politieke debatten over de Staatsbegroting is afgelopen, en bij deze eerste reünconter van Ministerie en Volksvertegenwoordiging ook de lijnen duidelijk zijn geworden, die de Regeering volgen zal, vast te stellen, wat van dit nieuwe Ministerie te wachten is voor wat we onze religieuze belangen zouden willen noemen.

Wat nu de Zending betreft, bleek het woord sprekwat waar, dat een Jakobijn, die Minister wordt, nog niet altoos een Jakobijnsch Minister is. De felle redivoeringen, die de heer Pleyte als liberaal verkiezingsdebatte hield, deden wel het ergste vrezen, toen hij als Minister van Koloniën in het nieuwe Kabinet optrad. Idenburg zou gedwongen worden terstond zijn ontslag te nemen; aan de Zending zouden alle voorrechten weer ontnomen worden; een anti-christelijke geest zou in onze koloniale politiek den toon aangeven. Maar hoe donker de hemel ook scheen, nauwelijks trad de nieuwe Minister van Koloniën op, of de wolken braken en het zonnelicht brak weer door. Idenburg bleef gehandhaafd en zijn beleid werd goederd. Van een anti-christelijke politiek zou geen sprake wezen. Aan de Zending werd ook voor de toekomst steun beloofd. In zake Soemba mag de lucht nog niet geheel opgeklaard wezen, maar overigens kunnen we dankbaar zijn. Struikelblokken en hinderpalen zal de Regeering aan de Zending's actie niet in den weg leggen; veeleer kan deze actie op een welwillende houding der Regeering rekenen.

Wat het kerkelijk vraagstuk betreft, zal de Regeering zich stipt onthouden van al wat naar bevoorrecht van een Kerk en repressief optreden tegen een andere Kerk

zweemt. Op het ultramontaansche gevaar moge bij de debatten van liberale zijde nog eens gewezen zijn, maar dat was meer om de verkiezingscampagne goed te praten, dan dat men aan hausehe maatregelen tegen onze Roomsche landgenooten dacht, en de Regeering verklaarde in elk geval van een Kulturkampf tegen Rome niets te willen weten, evenmin als van het schenken van nieuwe privileges aan de Hervormde Kerk. Het grondwettelijk standpunt, dat de Regeering alle godsdienstige gezindheden gelijke bescherming verleenen zal, wordt door het Kabinet stipt gehandhaafd. Wel zal de Regeering, wanneer Grondwetsherziening aan de orde komt, Artikel 171 buiten het geding laten en blijft het onrecht voortduren, dat de talrijke Protestantische Kerkengroep, de Hervormde Kerk uitgezonderd, geen subsidie ontvangt, maar het zou niet goed wezen deze Regeering daarvan een verwijt te maken, waar een rechts Ministerie evenzoo bij een generale Grondwetsherziening revisie van Artikel 171 niet aandoort. We hebben alleen dankbaar te wezen, dat het gelijk recht van alle Kerken ook door deze Regeering blijkbaar als maxime aanvaard wordt.

En eindelijk wat de School aangaat, heeft de Regeering, al zal ze zelf het initiatief niet nemen om de Schoolquaestie op te lossen, toch zich bereid verklaard, de helpende hand te bieden om tot een goede oplossing te komen. Ze zal dit doen door een Staatscommissie in te stellen, waarin de verschillende partijen zullen vertegenwoordigd zijn; deze Staatscommissie zal niet gebonden worden aan een nauwkeurig omschreven mandaat, maar de verschillende vraagstukken zullen hier vrij worden besproken worden; en wanneer het gelukt tot een voorstel te komen, dat ook in de Tweede Kamer een meerderheid vindt, zal de Regeering op verzoek der Kamer bereid wezen om dit voorstel, voorzover het ook wijziging der Grondwet beoogt, in de Grondwetsherziening op te nemen. Vooral de zeer sympathieke woorden, die Minister Cort van der Linden over onze strijd voor het vrije onderwijs sprak en de openlijke erkenning, dat ons jarenlang onrecht was aangedaan, zijn ons zeer aangenaam geweest. Van het hoofd eener liberale Regeering was dit nog nooit zoo onomwonden verklaard.

Ons slotwoord.

We beloofden op het schrijven van Dr. Greydanus nog in een slotwoord te zullen terug komen. Niet om de zaak zelve, waarom het gaat, principieel af te handelen, want, hoezeer men van meer dan een zijde ons hierom vergocht, gelooven we niet, dat een weekblad als de *Herald* zich hietoe leent. De fijne logische onderscheidingen, waarom het hier gaat, gaan boven de bevattin van de meeste lezers van de *Herald*, en al mag een enkel maal een citaat worden aangehaald, wanneer deze citaten, nog wel in een vreemde taal, kolommen vullen, wordt te veel van het geduld onzer lezers geveerd. We zijn echter volkomen bereid, in een meer wetenschappelijk tijdschrift dit debat voort te zetten. Daar alleen is het op zijn plaats.

Voordat we echter nog eens op de zaak zelve terugkomen, dient eerst tot ons leedweten wederom een persoonlijk element uit het debat te worden weggenomen. Dr. Greydanus meent, dat we hem als een ketter aan de kaak hebben willen stellen en vraagt ons daarom openlijk deze geschuldiging te herroepen. Mogen we hierop antwoorden, dat geen haar op ons hoofd aan zulk een beschuldiging gedacht heeft. Ketterij is niet, wanneer men in woorden, ketterij, argumentatie of voorstelling van een zaak afwijkt van de Belijdenis, maar wanneer men op principieele punten de geloofs waarheden, die de Confessie belijdt, weersprekt. Van dit laatste nu was in het onderhavige geval sprake. Dr. Greydanus heeft in zijn referaat het Goddelijk gezag der Heilige Schrift op voortreffelijke wijze, waaraan ook wij lof hebben toegebracht, gehandhaafd; hij heeft evenzoo zonder eenige aarzeling uitgesproken, dat dit Goddelijk gezag der Schrift niet door ons erkend kan worden zonder de werking des Heiligen Geestes, die ons bekwaamt en bereid maakt haar als Gods Woord te zien en er ons metterdaad toe brengt, haar als Gods Woord te erkennen. Op deze beide hoofdpunten komt het natuurlijk in Artikel V onzer Confessie aan, en hierover bestaat geen verschil. Indien Dr. Greydanus echter meent, dat we hem van een ketterische afwijking van de Confessie beschuldigen hebben, dan willen we gaarne verklaren, dat dit nooit onze bedoeling is geweest.

Ons bezwaar was alleen, dat volgens hem dit getuigenis des Heiligen Geestes, ofschoon onmisbaar noodig tot de erkenning der Heilige Schrift als Gods Woord, niet, gelijk hij schreef, de grond is, waarop ons geloof in haar als het Woord van God rustt, of gelijk hij het later uitdrukte, dat we de Schrift gelooven niet om, maar door het getuigenis des Heiligen Geestes. In dit opzicht veroorloofden we ons van Dr. Greydanus te verschillen, omdat, al weten we zeer wel, dat latere Theologen zich evenzoo hebben uitgedrukt, we van oordeel waren, dat onze oudere Theologen en met name onze Confessie er anders over hebben gedacht.

Op dit punt kwam het dus aan, en toen Dr. Greydanus ons hiervoor nadere bewijzen vroeg, hebben we deze geleverd. De citaten thans door Dr. Greydanus aangevoerd om die te weerleggen, gaan buiten het geschil om. Indien door ons beweerd was, gelijk hij blijkbaar den indruk geven wil, dat dit getuigenis des Heiligen Geestes door ons werd opgevat als een Goddelijk inpraak in ons hart, waardoor God ons zeide met

een hoorbare stem: de Bijbel is Gods Woord, dan zouden deze citaten zeker ter plaatse zijn geweest, maar hiervan is geen woord door ons beweerd. En evenmin is door ons betwist, dat bij dit getuigenis des Heiligen Geestes een geopend worden van het oog plaats vindt om de Goddelijkheid der Schrift te zien, en een werking des Heiligen Geestes om ons te overreden dit Woord aan te nemen. We zijn dit alles van harte met Dr. Greydanus eens, ook al meenen we, dat hiernede nog niet volkomen is uitgedrukt wat onze oudere Theologen onder het getuigenis des Heiligen Geestes verstanden. Over deze beide punten liep het geschil dus niet, maar wel over de vraag, of dit getuigenis des Heiligen Geestes de grond van ons geloof mocht genoemd worden. De bewijspunten, hiervoer door ons aangevoerd, nu heeft Dr. Greydanus niet weerlegd en kon hij ook niet weerleggen. Waar hij er een poging toe waagt, is deze mislukt. Zoo vraakt hij ons beroep op wat Calvijn schreef in zijn Institutie, omdat het *hoc factu fundamentum* volgens hem niet zou slaan op het getuigenis des Heiligen Geestes, maar op alles wat in het voorgaande hoofdstuk besproken wordt. In de Fransche uitgave zijner Institutie zegt Calvijn echter uitdrukkelijk: „Il nous faut prendre l'autorité de l'écriture de plus haute que des raisons, c'est à savoir que nous la fondons sur le témoignage intérieur du Saint Esprit.“ (Calv. Opera, Corp. Ref. I III, p. 95). En dat Calvijn hiernede niet bedoelt te zeggen, dat de werking des Heiligen Geestes de grond van het geloof is, maar wel degelijk den grond aanwijst, waarop ons geloof rusten moet, blijkt uit hetgeen vooraf gaat, n.l. dat, eerst dan aan onze conscientie genoeg zal worden gedaan, zoodat ze niet voortdurend door twijfelingen her- en derwaarts geslingerd worden, wanneer het gezag der Heilige Schrift gegrond wordt niet op menselijke redenen, maar op het getuigenis des Heiligen Geestes“. En evenzoo staat het met de poging die Dr. Greydanus doet, om ons beroep op de Confessie te weerleggen. Natuurlijk kan een verwijzing naar een latere Latijnse vertaling hier niet baten. Nog daargelaten toch dat *quod* niet betekent *doodard*, maar daarom, zoo is het, vanzelf sprekend, dat hetgeen hier alleen beslissen kan, de originele Fransche tekst is, zoodat deze door Guilo de Brès is opgesteld. Hier nu staat uitdrukkelijk *pour ce que*, een thans verouderde Fransche uitdrukking, die Littré aldus verklaart: *pour ce que explique la raison d'une chose et répond à l'interrogation pourquoi?* Het geeft dus niet aan de werking waardoor, maar de reden waarom, en dat beteekent in het Hollandsch den grond. Ook het Hollandsch omdat heeft nooit een andere beteekenis. De Vries en de Winkel in het Nederlandsch Woordenboek tekenen terecht bij dit woord aan, dat „men wel onderscheiden moet tusschen drie groepen van voegwoorden, die de reden, de oorzaak of den bewijsgrond bevatten. De eerste groep is bij ons, zeggen ze, alleen vertegenwoordigd door omdat. Het ziet blootelijk op de reden, waarom iets zoo is of geschiedt. Men kan niet zeggen: het water stolt tot ijs, omdat het vriest, want hier geldt het de oorzaak, waardoor, en niet de reden, waarom. De oorzaak wordt altoos uitgedrukt door doordat en doordat.“

Nu kan Dr. Greydanus wel verklaren, dat men de woorden onzer Confessie niet te veel pressen moet, maar waar het hier juist gaat om de quaestie: beschouwt onze Confessie het getuigenis des Heiligen Geestes als de oorzaak, dan wel als de grond(ratio) van ons geloof, daar ligt in het opzettelijk gebruik van het woord *omdat*, *pour ce que*, *eo quod*, wel degelijk een bewijs, dat onze Confessie dit getuigenis als den grond van ons geloof beschouwt. En dit bewijs is te sterker, omdat onze oudere Theologen, die het naast aan onze Confessie staan en wier denkbelden het meest daarin vertolkt werden, geen oogenblik gearzeld hebben om het getuigenis des Heiligen Geestes den grond te noemen waarop ons geloof rust. De citaten uit Calvijn aangehaald, bewijzen dit afdoende, evenzeer als de citaten uit Voetius en Rivet, al zijn deze uit een latere periode. Beide zeggen toch, wat Dr. Greydanus juist beweerde niet waar te zijn, dat het getuigenis des Heiligen Geestes, al wordt het alleen door ons persoonlijk gevoeld en al is het dus geen grond tegenover een ander, toch voor onszelf de laatste grond is, waarop ons geloof aan de Schrift rust. Wanneer Dr. Greydanus zich nu van deze citaten afmaakt met te beweren, dat zij niets beteekenen, dan dient hij dit te bewijzen met betere argumenten dan hij deed. Te zeggen, dat deze schrijvers niet het oog hadden op de door hem gemaakte tegenstelling van grond en werking, doet natuurlijk niets ter zake. Iets is grond of het is niet. Feit is nu, dat deze Theologen wel degelijk het getuigenis des Heiligen Geestes den grond van ons geloof hebben genoemd, quod demonstrandum erat. Trouwens, er is niet één kenner onzer oude Theologie, die hier anders over denkt. Aan de citaten uit Scholten, Staehelin en Loofs mag ik thans nog wel dit toevoegen van AL. SCHWEIZER, *Die Glaubenslehre der Ev. Ref. Kirche* Bd. I, p. 204, die het gevoelen der oudere Gereformeerde theologen aldus weergeeft: „Dieses testimonium Spiritus Sancti ist die entscheidende und wesentliche Begründung der Autorität unserer Schriften, fides divina; nur untergeordnete Stützen derselben können im historischen Zeugnis der Kirche und gelehrter Beweisführung gefunden werden, persuasio humana.“ Dat het Deutsche woord „begründen“ hier niets anders beteekent dan den grond aangeven, weet ieder, die Duitsch kent. Ersch en Gruber in hun Real-lexicon bespreken eerst het woord *grond* in logischen zin genomen en merken dan op, dat Begründung

de vaststaande term is om dezen grond aan te geven.

Wanneer Dr. Greydanus beweert, dat het woord *grond* hier in een anderen zin bedoeld is, dan hij het gebruikte, dan houde hij ons de opmerking ten goede, dat verbaal valent is, en de vraag natuurlijk niet is, wat hij onder *grond* wil verstaan, maar wat dit woord in het spraakgebruik beteekent. Wanneer hier van *grond* sprake is, dan bedoelt Dr. Greydanus daarmede, gelijk het zelf uitdrukt, den erkenningsgrond of kengrond. In het Duitsch noemt men dit Erkenntnisgrund. Nu laat ik de vraag, of het juist is den grond, waarop ons geloof aan de Schrift rust, een *kengrond* te noemen, in het midden. Maar zelfs al vat ik het woord *grond* hier op als *kengrond*, dan is volgens *Isidori Wörterbuch der Philosophischen Begriffe* 1904 Bd. I blz. 414 de Erkenntnisgrund *die Erkenntnis* aus der eine andere Erkenntnis abgeleitet wird. Niet het ding-of-feit, dat buiten mij staat, is dus eigenlijk de grond, maar de kennis, die ik er van heb. Nauwkeurig gesproken is derhalve ook niet de Schrift een *kengrond* der Goddelijkheid, die van de Schrift uitstraalt, maar de kennis, die we daarvan hebben, de grond, waaruit we afleiden, dat deze door ons als Goddelijk erkende Schrift Gods Woord is. Nu kan ik in het gewone leven zulk een fijne onderscheiding wel achterwege laten, maar hier is dit ongeoorloofd, omdat deze kennis van het object juist op gansch bijzondere wijze verkregen wordt, n.l. door de werking des Heiligen Geestes. Nu mag die *testimonium Spiritus Sancti* zeker nooit losgemaakt worden van de Schrift; wanneer de Heilige Schrift weggenomen wordt, zou het zonder inhoud wezen, evenals het oog zonder een voorwerp niets ziet. Het getuigenis des Heiligen Geestes is dus niet alleen het openen van het oog, maar tegelijk het laten indringen van het licht in het oog, zoodat ik dit Goddelijk karakter der Schrift zie; zoodat Dr. Schweizer het uitdrukt: „het getuigenis des Heiligen Geestes is de Goddelijke indruk, dien de geloovige uit de Schrift ontvangt.“ (t. a. p. blz. 204). Deze indruk nu wordt door den Heiligen Geest gewerkt en heet daarom het getuigenis des Heiligen Geestes. In dien zin genomen, is het getuigenis des Heiligen Geestes dus wel degelijk de „Erkenntnisgrund“, waarop mijn erkenning van de Schrift als Gods Woord rust.

Tot op zekere hoogte raakt dit geschil dus meer een woordgeschil dan een principieel geschil. Toch ligt aan dit verschil in woordkeuze althans bij latere Theologen als Turretinus en a' Marck een dieper verschil ten grondslag met betrekking tot de wijze, waarop het gezag der Schrift door hen wordt aangetoond, en het is deze opvatting, die ik in hare consequentien niet geheel onbedenklijk acht. Men behoeft wat Calvijn zoo warm en bezielend over het *testimonium Spiritus Sancti* in zijn Institutie zegt, maar te leggen naast hetgeen Turretinus hiervoer later schreef, om dit verschil te voelen. Daarop doelde ik toen ik zeide, dat deze voorstelling niet uit den bloetijid onzer Theologie dagteekende, maar uit den tijd der decadentie. Ik behoeft wel niet te verzekeren, dat ik daarmede, zelfs niet zijdelings, bedoeld heb mij op minder waardeerende wijze uit te laten over de Dogmatiek van mijn hooggeachten ambtgenoot Prof. Bavinck. In bewondering voor deze Dogmatiek doe ik in niets voor Dr. Greydanus onder, ook al behoeft die bewondering natuurlijk niet tot slaafsche navolging te leiden, en al zal op ondergeschikte punten altoos wel zeker verschil van inzicht blijven bestaan. Om elk misverstand af te snijden, ben ik echter gaarne bereid de bedoelde uitdrukking, waaraan Dr. Greydanus aanstoot nam, terug te nemen. Ze ware, in dit verband, beter achterwege gebleven. Vooral omdat Dr. Greydanus zich ook op Prof. Bavinck beroepen had. Wanneer ik elders uiteen zal zetten, welke bezwaren ik tegen de latere opvatting van Turretinus en a' Marck heb, zal bovendien wel blijken, dat deze bezwaren niet het standpunt raken, dat Prof. Bavinck in zijn Dogmatiek innam.

En hiernede moge dit debat thans wat ons blad aangaat gesloten worden. Nu dupelek van weersijden geleverd is, kan gevoeglijk de discussie eindigen. Mocht de vrucht van dit antwoord zijn, dat de wortel van bitterheid uit het hart van Dr. Greydanus weggenomen is, dan zal me dit te aangenaam wezen.

Van de breking des Broods.

XI.

Zoo bleek, wat de dogmatische opvatting van het Sacrament van het Avondmaal betreft, dat beide, onze Catechismus en onze Liturgie, geheel met Calvijn overeenstemden. Men zou uit de geschriften van Calvijn zonder eenige moeite tal van citaten kunnen aanhalen, waarin woordelijk hetzelfde staat, wat onze Catechismus en Avondmaalsliturgie omtrent het Avondmaal leeren. Zelfs het eigenaardige feit, dat in beide deze geschriften onze Kerk zoo sterk de nadruk wordt gelegd op de herdenking van Christus offerande aan het Kruis, mag niet als een bewijs worden beschouwd, dat hier de Zwijgaansche of zoogenaamd oud-Gereformeerde Avondmaalsopvatting de overwinning over de latere Calvinistische heeft behaald; Calvijn zelfantwoordt in zijn Catechismus op de vraag, of het heilige Avondmaal ons leidt tot Christus dood, opdat we de vrucht daarvan genieten? door te zeggen: zeker, want daar is het eenige en altoos geldende offer gebracht, dat voldoende is voor onze zaligheid; en derhalve blijft niets anders over dan dat we die offerande genieten. Natuurlijk zou deze opvatting niet Calvinistisch wezen, wanneer daaraan niet toegevoegd

werd, dat we l achtige gemeer verheerlijkt lij door de werk maar we zage en onze Avo doen. Juist he Calvijn's liturg maalsbediening laat ons de ha Christus is, is maalsformulier.

Zoo blijft i dat gedeelte v waarin bijzond ethische verpl te hebben, to aansch dan G Het stuk van hier te doene Avondmaalsfor hebben op de die door den H wordt, gaat i dienzelfden G lidmaten van broederlijke lie de heilige Ap het, zoo zijn v allen eens broo verklaring wor gelijk uit vele len en één broc beziën saameg vliet en zich wij allen, die Christus inge liefde om Chr wil, die ons te liefgehad, één alleen met w jegen's malkan.

Reeds Mens de liturgische. Hervormde K dit stuk onzer maalsformulier daarvan geco Sacramenten a betrekking tot meer in betre loovige afzond voor zijn gek Ook Prof. Ge spraak ten op juist, ondersch Avondmaalsfor om deze verpl ons voor te ex professo to zou. En al h gave van zijn verplichting, d vloet, geweze den achterge bespiegeling v verdringt geh (t. o. p. blz. 33 Hoe weinig Mensinga en daaruit blijke Calvijn's Sacri met nadruk Sacramenten t lijke tekenen; op zich zelf, brengt met de Calvijn dan o bediening der gadering der ge Calvijn juist en is daarom meerde Kerke doop is volge zichtbare Ke daarom niet worden. En i gevallen de maal aan k delijke eisch gevallen het den kranke maar dat er a d. w. z. een loovigen bij verwanten, vri men, om gez deel te nemen.

Ook is l deze verplicht Avondmaalslit breken zou, wel degelijk al een vijandsl goed voornem dracht en bro ten te leven l leerstellige o nogmaals uit is alleen daar reeds opmerk zeer kort is e ten der Avo op datgene, is, n.l. de w Christus. Zel uiting van de als bij Zwi het Avondm de eerste pla is het juist, c verschil tuss Avondmaalsb Zwijg's litu hoofdol, bij ondergeschikt maalsliturgie al wordt aan

grond
dat het
in be-
houde
at verba
niet is,
aar wat
teekent,
is, dan
gelijk
ronde of
men dit
raag, of
gelooft
te noe-
vat ik
grond,
ich der
1 blz.
eclitict
t buiten
d, maar
weking
Schnitt
van de
die we
afdelijk
Nu
uk een
ge laten,
lat deze
gansch
n. door
Nu mag
er nooit
li; wan-
n worst,
nals het
iet. Het
dus niet
aar tege-
licht in
karakter
zier het
Heiligen
k, dien
ntvangt-
ruk nu
gewerkt
Heiligen
het ge-
degeijk
n erken-
ord rust,
t geschil
en prin-
verschil
Theolo-
n dieper
ding tot
vrit door
is deze
quentien
Men be-
beziel
ti in zijn
hetgeen
om dit
ik, toen
uit den
de, maar
hoef wel
zels niet
ler waar-
Dogma-
bigenoot
oor deze
r. Grey-
ewonde-
volgving
geschiede
ninzicht
nd af te
erleid de
Greyda-
Ze ware,
gebleven.
ook op
neer ik
ezwaren
urritinus
wel blij-
t stand-
ijn Dog-
ans wat
nen. Nu
is, kan
locht de
dat de
art van
n zal me
ods.
e opvat-
Avond-
schismus
ijn overs-
chriften
tal van
ordelijk
schismus
en onmaal
dat in
zo sterk
denking
is, mag
wd, dat
genaamd
itting de
ustische
it in zijn
e heilige
is dood,
niet en?
is het
bracht,
eld; en
dan dat
stuurlijk
inistisch
gevoegd

werd, dat we bij het Avondmaal ook waarachtig gemeenschap hebben met Christus verheerlijkt lichaam, dat in den hemel is, door de werking des Heiligen Geestes, maar we zagen, dat in onze Catechismus en onze Avondmaalsliturgie dit evenzeer doen. Juist het kenmerkende gedeelte van Calvijn's liturgie, dat vlak aan de Avondmaalsbediening voorafgaat, het *sacrament corda*: laat ons de herten naar boven heffen waar Christus is, is woordelijk in ons Avondmaalsformulier overgenomen.

Zoo blijft nog alleen de vraag over, of dat gedeelte van onze Avondmaalsliturgie, waarin bijzonder gewezen wordt op onze ethische verplichting om de broeders lief te hebben, toch niet een meer Zwingliaansche dan Calvinistische tendenz verraadt. Het stuk van onze liturgie, waarom het hier te doen is, geven we eerst weer. Het Avondmaalsformulier, na eerst gewezen te hebben op de gemeenschap met Christus die door den Heiligen Geest ons geschonken wordt, gaat aldus voort, dat «we door dienzelven Geest ook onder elkander als lidmaten van één lichaam in waarachtige broederlijke liefde verbonden worden, gelijk de heilige Apostel spreekt: één brood is het, zoo zijn wij velen één lichaam, dewijl wij allen eens broods deelachtig zijn». Tot nadere verklaring wordt hieraan toegevoegd, dat «gelijk uit vele graankorrels één meel gemalen en één brood gebakken wordt, en uit vele beziën saamgeperst zijnde, één wijn en drank vliet en zich ondereen vermengt, alzoo wij allen, die door het waarachtig geloof Christus ingelijfd zijn, door broederlijke liefde om Christus onzes lieven Zaligmakers wil, die ons te voren zoo uitnemend heeft liefgehad, één lichaam zijn, en zulks niet alleen met woorden, maar met de daad jegens malkanderen bewijzen».

Reeds Mensinga in zijn *Verhandeling over de liturgische geschriften der Nederlandsche Hervormde Kerk* had er op gewezen, dat dit stuk onzer liturgie in Calvijn's Avondmaalsformulier ontrakt en mede op grond daarvan geconcludeerd, dat Calvijn «de Sacramenten al zeer weinig beschouwde in betrekking tot de gehele gemeente, maar meer in betrekking bracht tot ieder geeloovige afzonderlijk als teekenen en zegelen voor zijn geloof en gemoed» (blz. 251). Ook Prof. Gooszen, al acht hij deze uitspraak ten opzichte van den doop minder juist, onderschrijft haar geheel wat Calvijn's Avondmaalsopvatting betreft. Terwijl volgens hem bij de oorspronkelijke Gereformeerde opvatting, met name bij Zwingli, het Avondmaal vooral een liefdesmaal der geloovigen onder elkander is, wijst bij Calvijn's Avondmaalsliturgie geen woord of gedachte daarop (De Heidelbergse Catechismus of het boekje van de Breking des Broods, blz. 334, 335). Nog sterker, Calvijn weersprekt zelfs bij zijn exegese van 1 Cor. 10: 16, 17 — de tekst, waarop ons Avondmaalsformulier zich juist beroept, om deze verplichting tot broederlijke liefde ons voor te houden, — dat Paulus hier ex professo tot broederlijke liefde vermanen zou. En al heeft Calvijn in de eerste uitgave van zijn Institutie nog wel op deze verplichting, die uit het Avondmaal voortvloeit, gewezen, later treedt dit geheel op den achtergrond: de mystisch-fysische bespiegeling over de eenheid met Christus verdriegt geheel de ethische opvatting (t. o. p. blz. 336 en 337 noot).

Hoe weinig juist deze beschouwing van Mensinga en Prof. Gooszen is, kan reeds daaruit blijken, dat alle schrijvers over Calvijn's Sacramentsbeschouwing er juist met nadruk op wijzen, dat Calvijn de Sacramenten nooit beschouwt als persoonlijke teekenen en zegelen voor den geeloovigen op zich zelf, maar ze altoos in verband brengt met de gehele gemeente; waarom Calvijn dan ook niets wilde weten van een bediening der Sacramenten buiten de vergadering der geloovigen om. Huisdoopachtte Calvijn juist op dien grond ongeoorloofd en is daarom in de Calvinistische Gereformeerde Kerken ook nooit goedgekeurd. De doop is volgens Calvijn de inlijving in de zichtbare Kerk van Christus en mag daarom niet buiten de gemeente bediend worden. En al stond Calvijn in bepaalde gevallen de bediening van het Avondmaal aan zieken toe, zijn onverdelijdelijke eisch was, dat ook in zulke gevallen het Sacrament nooit alleen aan den kranke mocht worden uitgereikt, maar dat er altijd «aliquis coetus fidelium» d. w. z. een soort vergadering van geloovigen bij moest wezen, doordat bloedverwanten, vrienden en geburen er bijkwamen, om gezamenlijk aan het Avondmaal deel te nemen.

Ook is het zeker niet juist, dat deze verplichting tot broederlijke liefde in de Avondmaalsliturgie van Calvijn geheel ontrakt zou. Bij de zelfbeproefing wordt wel degelijk als eisch gesteld, dat men «alle vijandschap en wrok afleggende, een goed voornemen moet hebben om in een dracht en broederlijke liefde met zijn naasten te leven». Dat Calvijn daarna bij het leerstelling of didactische gedeelte niet nogmaals uitvoerig over dit punt handelt, is alleen daaraan toe te schrijven, gelijk ik reeds opmerkte, dat dit gedeelte bij Calvijn zeer kort is en Calvijn daarom de gedachten der Avondmaalsgangers concentreert op datgene, wat voor hem de hoofdzakelijke is, n. l. de waarachtige gemeenschap met Christus. Zeker was voor Calvijn deze uiting van de onderlinge broederschap niet, als bij Zwingli, het karakteristieke van het Avondmaal, datgene, waarom het in de eerste plaats te doen was; in zooverre is het juist, dat ook hier het kenmerkend verschil tusschen Calvijn's en Zwingli's Avondmaalsbeschouwing uitkomt, want in Zwingli's liturgie speelt deze gedachte een hoofdrol, bij Calvijn's liturgie neemt ze een ondergeschikte plaats in. Maar in onze Avondmaalsliturgie is dit precies eender zoo, en al wordt aan het slot van het leerstelling

gedeelte dan iets breder op dit onderdeel ingegaan dan bij Calvijn, het blijft toch een onderdeel en is niet de hoofdzakelijke.

Zelfs kan men niet eens zeggen, dat althans de eigenaardige bewoordingen, waarin onze Avondmaalsliturgie deze verplichting tot broederlijke liefde, ook Zwingli's liturgie of eenige andere oud-Gereformeerde liturgie ontleend is, want gelijk Mensinga terecht heeft aangetoond, (t. a. p., blz. 230 en 233) hebben de opstellers onzer liturgie dit gedeelte schier woordelijk overgenomen uit de Avondmaalsliturgie van Wurtemberg, d. w. z. van een Lutherschgezinde Kerk. Het beeld van de vele graankorrels, waaruit één brood ontstaat, en de vele beziën, waaruit één drank vloeit, wordt reeds daar gevonden en ontbreekt juist in Zwingli's liturgie. Van Zwingliaanschen invloed is hier dus geen sprake; eer van invloed door een Luthersch Avondmaalsformulier uitgeoefend. Toch zou het natuurlijk dwaasheid wezen, op dien grond ons Avondmaalsformulier «Luthersche tendenzen» toe te schrijven. De zaak is eenvoudig deze, dat reeds de oude Kerkvaders, met name Chrysostomus en Augustinus, op deze broederlijke bij het Avondmaal nadruk hadden gelegd en daarbij het bedoelde beeld van de graankorrels, wier meel één brood, en de beziën, wier sap één drank vormt, gebruikt hadden. Zelfs weten we, sinds de metropoliitan van Constantinopel, Bryennios, in 1833 de zoogenaamde «Leer der twaalf Apostelen» terugvond, waarin de oudste liturgie der Christelijke Kerk ons bewaard is, die hoogstwaarschijnlijk reeds uit de eerste eeuw stamt, dat daar hetzelfde beeld reeds gebruikt werd. (Didache IX, 4). Als verklaring van wat de Apostel Paulus in 1 Cor. 10: 17 bedoelde, is dit beeld zeker niet juist, gelijk ook door Dr. Wielenga in zijn verklaring van ons Avondmaalsformulier is opgemerkt. Maar het is toch te begrijpen, dat de opstellers onzer liturgie dit beeld, dat tot de oudste eerststukken der Kerk behoort, hebben overgenomen. Ook Calvijn heeft, gelijk blijken zal, het meermalen gebruikt. Met Zwinglianismus heeft dit alles echter niets uitstaande.

Ernstiger is de bedenking, door Prof. Gooszen ingebracht, dat Calvijn in zijn Commentaar op 1 Corinthen juist bij de woorden van Paulus, waarop ons Avondmaalsformulier zich beroept om deze verplichting tot broederlijke liefde ons voor te houden, n. l. hoofdstuk 10 vers 17, opmerkt, dat de Apostel ons hier niet *ex professo* tot deze broederlijke liefde wil vermanen. Intusschen mag hieruit niet afgeleid worden, dat Calvijn deze woorden in strijd met ons Avondmaalsformulier alleen zou willen laten slaan op de gemeenschap met Christus en niet met de geloovigen onderling. In de predicationen, die Calvijn later over deze woorden van Paulus gehouden heeft, legt hij juist op deze gemeenschap met de broeders bij het Avondmaal zoo sterk mogelijk den nadruk en leidt hij daaruit wel degelijk den plicht af om elkander lief te hebben, evenals ons Avondmaalsformulier doet, zoals ik later aantoonen zal. Wanneer Calvijn dan toch in dezen commentaar opmerkt, dat Paulus niet *ex professo*, niet opzettelijk, ons hier tot deze broederlijke liefde vermaant, zoo geldt dit uitsluitend een exegetisch vraagstuk. Calvijn komt hier alleen op tegen de onjuiste exegese van Zwingli, die op grond van hetgeen de Apostel in vs. 17 zegt, dat de geloovigen één lichaam zijn, dewijl zij allen eens broods deelachtig worden, de voorafgaande woorden in vs. 16: het brood dat wij breken, is de gemeenschap met het lichaam van Christus, — evenzeer verklaarde van de gemeenschap der geloovigen onderling. Hiertegen nu merkt Calvijn terecht op, dat Paulus in dezen pericop niet opzettelijk handelt over de verplichting tot broederlijke liefde, maar over de verplichting der geloovigen om aan geen afgodenooffers deel te nemen, en dat daarom de woorden in vs. 16 op andere wijze moesten worden verklaard, n. l. van de gemeenschap met Christus lichaam in eigenlijken zin. Slechts ter loops, wij Calvijn zeggen, bespreekt Paulus, na in vs. 16 de gemeenschap met Christus zelf op den voorgrond te hebben gesteld als het eigenlijke motief, waarom de geloovigen aan geen afgodenooffers mogen deelnemen, in vs. 17, ook de gemeenschap der geloovigen onderling, wanneer hij voortgaat: één brood is het, zoo zijn wij velen één lichaam, dewijl wij allen eens broods deelachtig worden. Natuurlijk heeft dit exegetische vraagstuk niets te maken met de verplichtingen, die uit het Avondmaal voortvloeien. Men zou met evenveel recht kunnen zeggen, dat Calvijn, omdat hij de woorden van Christus: Ik en de Vader zijn één, in het verband, waarin ze voorkomen, niet wil laten slaan op de wezeneseenheid van den Vader en den Zoon, deze wezeneseenheid zelf daarom loochende, Calvijn heeft een te nauwgezet exegetisch geweten om aan wat men wel eens genoemd heeft «klankendogmatiek» te doen, en zijn bezwaar is alleen, dat Zwingli hier in 1 Cor. 10: 16, 17 de bedoeling van den Apostel miskend heeft, waarin ieder exegetisch Calvijn volkomen gelijk geeft. Zoo weinig denkt Calvijn er echter aan om de verplichting tot broederlijke liefde onder elkander, die uit het Avondmaal voortvloeit, te bestrijden, dat hij juist omgekeerd er uitdrukkelijk op wijst, dat door de juiste exegese te herstellen eerst de ware grondslag gelegd wordt, waarop de gemeenschap der geloovigen rusten moet. Bij Zwingli, die de waarachtige gemeenschap met Christus uit het Avondmaal wegnam om alleen de gemeenschap der geloovigen over te houden, ontrakt deze grondslag. Calvijn wijst er daarom tegenover Zwingli op, dat eerst als we waarachtige gemeenschap hebben met het Hoofd, d. i. Christus, dan pas daaruit kan worden afgeleid, dat we ook

als geloovigen één lichaam vormen. Op deze inlijving in Christus, de gemeenschap met Christus zelf, ziet vers 16; op de gemeenschap der geloovigen, die daaruit volgt — de altera pars sacramenti, gelijk Calvijn het noemt — ziet vers 17. Natuurlijk dat Calvijn in een exegetischen commentaar over de ethische verplichtingen, die hieruit voortvloeien, niet breed handelt; paranease en exegese houdt Calvijn altoos uit elkaar. Maar hoezeer Calvijn in het Avondmaal wel degelijk een uitdrukking ziet van de eenheid der geloovigen, blijkt wel het duidelijkst uit wat hij op deze plaats over de ceremonie van de breking des broods schrijft. Bij de woorden van Paulus: het brood dat wij breken, teekent Calvijn aan: «hieruit blijkt, dat het de gewoonte der oude Kerk was, bij het Avondmaal één brood te nemen en daarvan voor ieder een deel af te breken, opdat daardoor te beter aan allen voor oogen gesteld zou worden, hoe alle geloovigen tot het éne lichaam van Christus vereenigd en saamgevoegd worden». Op dien grond keurt Calvijn de later ingeslopen gewoonte af, om ieder geeloovige afzonderlijk een oewel te geven, omdat daardoor de eenheid der geloovigen niet tot uitdrukking komt. Er volgt immers: één brood is het, zoo zijn wij allen één lichaam, dewijl wij allen eens broods deelachtig worden. Onze Avondmaalsliturgie toont ook hier weer haar echt Calvinistisch karakter, door voortop te stellen bij het Avondmaal, dat we daar «waarachtige gemeenschap met Christus hebben door den Heiligen Geest», en eerst daarna en op dien grond te spreken van de gemeenschap der geloovigen, die door dienzelven Geest tot stand komt, die in Christus ons inlijft. De unio mystica met Christus is de grond voor de unio mystica der geloovigen onder elkander. En eerst uit die unio mystica der geloovigen — waardoor we als leden van een lichaam verbonden zijn — leidt ons Avondmaalsformulier dan de ethische verplichting af, om nu deze liefde niet alleen met woorden, maar ook met de daad jegens malkanderen te bewijzen.

Dr. H. H. K.

Voor Kootwijks scholen.

In hartelijken dank ontvangen: Van N. N. te Nijkerk f 10; van J. B. te Aarlanderveen f 2.50; van J. d. H. te Rotterdam f 1; van Ds. v. d. Zande te Putten f 2.50; van den heer J. A. W. te Hilversum f 2.50; ingekomen bij Ds. v. d. Velden te Kralingen f 2.50.

Ds. J. H. HOUTZAGERS.

Officiële Berichten.

L. S.

De Particuliere Synode van Groningen heeft het noodig geoordeeld, ook door de Pers, de algemeene aandacht te vragen voor het toemerkend torkt aan dienaren des Woords in de Gereformeerde kerken in Nederland.

Zij zag daarbij niet voorbij, dat de zwakke maatschappelijke positie als ene der oorzaken van dezen toestand genoemd moet worden, en nam maatregelen om te bevorderen, dat de bepaling van tractementen in overeenstemming komt met de belofte, dat de dienaren des Evangelies ook zonder zorg zal kunnen leven.

Maar zij erkende ook, dat dit torkt aan dienaren er wel niet zou wezen, indien de voortreffelijkheid en het hoog gewicht van den dienst voor elk terrein des levens genoegzaam werd erkend. En zij besloot daarom nog eens met nadruk daarop te wijzen.

Het Koninkrijk Gods en Zijne gerechtigheid is en blijft toch het eerst en hoogst, ja eenig noodige voor elk mens. En dienaren Gods te mogen zijn om er voor te arbeiden, dat dit erkend, gezocht, en altijd meer daartoe geleefd worde, blijft daarom ook het voortreffelijkste werk waartoe de Heere ons roept, en waarvoor wij Hem dienen moeten.

Het Woord Gods wijst er nadrukkelijk op, dat het welbehagen is van den Heere des oogen, menschen als arbeiders in Zijn oog te gebruiken, en hun de plaats te geven van medarbeiders Gods. En dit is de hoogste eer waartoe Hij hen vervaardigt.

Heeft de Gemeente de roeping, om ook aan de overheden en machten in den bemeld bekend te maken de veelvuldige wijsheid Gods, dan zijn zij, die van Christuswege gezonden zijn, om haar daarbij te mogen dienen en leiden, onder de voortreffelijksten geplaatst. En daardoor zelfs hoven de engelen, die op de hoogtoppen der openbaring, als in Bethleem en in Jozef's hof, een enkele boodschap Gods brengen, maar zien dat het menschen zijn, die geroepen worden om het Woord des Evangelies verder uit te dragen, tot naar alle volken.

Is er eenige levensroeping, die liefelijken arbeid oplegt, dan is het de arbeid van hen die vrede verkondigen, die het goede verkondigen.

En ook, zelf begenadigd zondar zijnde, is het te allen tijde als het uitnemendste voorrecht erkend, gezant van Christus te mogen zijn, om, alsof God door hen bade, te mogen bidden dat zondaren zich met God laten verzoenen.

Werd dan al eer van iuenschden daarbij onthouden, dan wordt daardoor toch het oordeel over de waardij van het ambt niet veranderd.

En ook als 't hoogste aardse voordeel aan dezen dienst niet is verbonden, dan moge toch niemand daardoor geleid of weerhouden worden.

Er is rijker eer en liefelijker voordeel in de hoogte eer en uitnemende werking, welke de Meester aan allen die Hem hierbij dienen, beleeft heeft, deels reeds in dit, maar ten volle in het toekomstige leven, wanneer zij die in weinig getrouw zijn geweest, over veel worden gezet bij het ingaan in de vreugde huns Heeren.

En intusschen blijft de arbeid zelf van het hoogste gewicht en de uitnemendste betekenis, waar deze dient om de geesten te doen kennen die het leven beoeren, om te wapenen tegen den invloed hunner verleidingen, om te sterken tegen de stroomingen die ten verdere voeren, om te doen stand houden in verzoeking en strijd, om te roepen tot den vrede der verzoeking en de vreugde der heiligmaking, en i. e. w. om te arbeiden aan de volmaking der heiligen.

Daarom gaat de opwekking uit, dat dit toch weer meer algemeen erkend worde, door de jongeren bij het begeren eener levensroeping, en door anderen bij het begeren welken zij daartoe op hen uitoefenen.

Maar dan geldt voorts ook hier, dat wie het

doen wil, ook de middelen moet begeren en verschaffen.

Dat spreekt tot de meergevoenden, dat zij hun geld toch niet te lief zullen hebben, om het te geven voor de opleiding van hun kroost, alsof het een min gunstige belegging zou zijn. En het spreekt tot allen, dat zij toch niet nalaten een behoorlijk deel van hun geld af te zonderen, om anderen in hunne opleiding te steunen.

De Heere is de vrijmachtige om ook uit de eenvoudige kringen sommigen te beoeden met gaven van hoofd en hart, welke in Zijn dienst noodig zijn. En om ze te roepen uit hen, die in andere kringen opgevoed, toch niet de kosten der opleiding kunnen dragen.

En zijn het dan geen ontrouwe rentmeesters, die niet krachtig meewerken om de schulden te steunen; zodat wij ten slotte zouden moeten erkennen: De Heere schenkt wel de gaven, maar Zijn volk heeft er van Zijne goederen zoo weinig voor over, om deze gaven te ontwikkelen, dat zij daardoor werkloos moeten blijven?

Dat zou ook een ernstige aanklacht zijn, en een slechte rekening van ontrouwe rentmeesters.

Daarom sta naast de herinnering aan de hoogte voortreffelijkheid van het ambt der Dienaren des Woords, ook de krachtige opwekking, dat een iegelijk doe wat de hand vindt te doen, om te bevorderen, dat elk die geacht mag worden innerlijke roeping te ontvangen, den weg tot de opleiding geopend vinde door krachtige overvaardigheid van allen, die de Gemeente des Heeren beminnen en het goede voor haar zoeken.

Wanneer zij dan ingaan kunnen tot het werk der bediening, zal er zeker niet minder bereidwilligheid zijn, bij allen naar vermogen, en bijzonder bij de meergevoenden, om te toonen dat voor den dienaren des Woords niet minder voldoende wordt gezorgd, dan voor den student die zich voorbereidt; zodat het niet langer voorkomt en er niet een aanklacht uitgaat van de benauwde toestanden, waarin meerdere Gemeenten hare pastoriebewoners laten voortkomen.

En voorts zij het in dien weg der getrouwde bede van het gansche Sion, dat de Koning der kerk zijn zegen doe rusten op allen arbeid die hietoe strekken kan.

Namens de Part. Syn. van Groningen 1913.

Het moderamen:

J. DUTSEMA, *preses*.
S. J. VOGELAAR, *assessor*.
P. BOS, *te scriba*.
M. MEIJERING, *2e scriba*.

L. S.

De kerkeraad der Geref. Kerk te Axel verzoekt correspondentie of stukken, den algemeenen of bijzonderen kerkeraad betreffende, voor zooveel mogelijk te zenden aan het adres van den oudsten der predikanten, Ds. Chr. Bruins, en stukken, de diaconie rakende, te adresseren aan den heer Jac. van Langevelde, Stationsstraat te Axel.

Namens den kerkeraad voornoemd:

Ds. J. H. LAMBERTSMA, *preses*.
H. SMIES, *scriba*.

Axel, Dec. 1913.

Classis Gouda.

De e.k. vergadering der classis Gouda zal D.V. gehouden worden 3 Febr. e.k.

Punten voor het agendum worden voór 20 Januari ingewacht bij eerstzondertgeekende.

Namens den kerkeraad v. d. Geref. Kerk te Willige-Langerak:

J. OUBINJA, *preses*.
J. SCHIEF, *te scriba*.

Willige-Langerak, 17 Dec. 1913.

Kort verslag van de vergadering der classis Amersfoort bijeen op 7 October 1913.

Art. 1. Opening op gebruikelijke wijze.

Art. 2. De credentialen nagezien en de vergadering geconstitueerd.

Art. 3. Moderamen: Ds. Teerink, *preses*; Ds. de Jager, *scriba*; Ds. Offringa, *assessor*.

Art. 4. Lering en vaststelling der acta.

Art. 5. Ingekomen stukken: 1. van een broeder uit S., die zich bevaard gevoelt over handelingen des kerkeraads. Dezen, zelf ter vergadering ter zijner verantwoording, zal schriftelijk worden getuigd.

2. van deputaten voor den arbeid in Rijn-Pruisen. Verzoekt wordt om een classicaal-correspondent. Benoemd wordt Ds. van Arkel met broeder D. C. van Stempvoort als zijn secundus.

3. van de classis Apeldoorn inzake Ds. S. Met leedwezen ervan kennisgenomen.

4. van de deputaten voor den arbeid in Noord-Brabant en Limburg. De kerken worden opgewekt. Ds. Munnik stelt zich beschikbaar tot het houden van spreekbeurten voor dat doel.

5. van Ds. de Jonge van Steeuwijk en beoopen naar Bunschoten A. Ze worden door Ds. Donner en Ds. Meijnen in orde bevonden.

Art. 6. Benominngen. De broeders worden geconstitueerd, behalve de kerkvisitatoren. Hierto worden benoemd Ds. van Arkel en Donner met Ds. Teerink als secundus worden aangewezen voor het Zuidelijk gedeelte.

Art. 7. Rondvraag art. 41 D.K.O. Baarn vraagt en ontvangt advies aangaande een grensregeling. Bunschoten A. over een drietal broeders, die den kerkeraad weigeren te erkennen. Renwoude over een attestatie en een grensregeling. Mededeelingen geschieden over de kerk te V. Ze zijn van bemoeiden aard. Westbroek vraagt en ontvangt advies over emeritaatsgeld.

Art. 8. Regeling vacatuurdiensten. Oud-Loosdrecht: Ds. Offringa; Maarsdijk: Ds. Meijnen en Knoll; Renwoude: Ds. Munnik en van Arkel; Veendam: Ds. Teerink.

Art. 9. Als roepende kerk wordt aangewezen Renwoude. Als tuit tweede Dinsdag van Januari, aanvang half 10. Als *preses*: Ds. van Arkel. Als consulent van Maarsdijk: Ds. Offringa en van Renwoude: Ds. de Jager.

Art. 10. Veel wordt gesproken in verband met het uitbreiden van Ds. den Heugt en het licht zag. Men is algemeen van gevoelen, dat bedeld werkje, hoe dan ook beoordeeld, in geen geval onverschrokken mag blijven. Onder goedkeuring der classis zal van een der predikanten een dergelijk verweerwoord ter perse gaan.

Art. 11. Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten.

In naam en op last der classis voornoemd,

Ds. R. de JAGER, *te scriba*.

Kort verslag der vergadering van de classis Assen, gehouden 14 Oct. j.l.

1. Opening der vergadering door Ds. H. W. Laman. Gezongen wordt Ps. 105: 3, gelezen een gedeelte van 1 Joh. 5, daarna gebeden.

2. Onderzoek der credentiebrieven. Een kerk is niet vertegenwoordigd. Inlichtingen zullen

worden gevraagd. Twee kerken stuurden mede af een in. Daken. De midzen geschiedt, wordt aan deze broeders zitting met kerken: verlaand.

3. Moderamen: Ds. K. van den Veen, *preses*; Ds. C. Oosoren, *scriba*; Ds. H. W. Laman, *te scriba*.

4. Als verslaggever voor de pers wordt aangewezen Ds. W. W. Smitt.

5. Het agendum wordt aangevuld met 2 punten, inhoudende: de begroeting van de klas naar art. 13 K. O. en de vaststelling der data van de vergaderingen der Classis voor 't volgend jaar.

6. Lering en vaststelling der notulen.

7. Rapport der Commissie inzake de ineen-smelting der kerken Smilde A en B.

8. Id. van den Classis, Corr. voor Soemba. Mededeeling wordt gedaan, dat er bij de Deputaten goede hoop is, dat zij een volgend jaar bij het Ned. Bijbelgenootschap, een jongeling voor taalstude zullen kunnen voordragen. Ds. Wielenga is op Soemba en de familie Krijger op Java aangekomen. De pastorie-bouw op West-Soemba is aangevangen. Pogingen zullen worden aangewend om bij de kerken der Classis meer zendingsactie te wekken.

9. Rapport van de Deputaten voor den Evangelisatie-arbeid. Over 't algemeen gaat het met dien arbeid goed. Te Ruinen zelfs zeer goed. Ook bij Langerak gaat 't voorspoedig. Mededeeling wordt gedaan over de bijdragen van verschillende kerken in de Prov. Vermeerdering van inkomsten is noodzakelijk, waarvoor Deputaten verschillende middelen aangeven. Alle Classen staan beneden 't cijfer, dat ze volgens de begroeting moeten bijdragen.

10. Rapport van de dep. der Part. Synode. De gedrukte acta zijn rondgezonden. Een kerk heeft ze niet ontvangen. Voorgelezen wordt, wat de Synode heeft besloten in sake den emer. Dienaar des Woord van Smilde B. De classis gaat hiernaede accoord. Rapport van dep. voor kerkvisitatie. Dit rapport wordt gelezen door Ds. van der Veen. Kerkvisitatie is gehouden te Appelscha, Handwijk. Een. Norg en Roden. Het uitgebreide rapport wordt, na enkele opmerkingen, met dank aan den rapporteur aangenomen. Nadruk wordt er op gelegd, om bijaldien een gemeente zelve armen heeft, toch voor de armen een inameling te houden.

11. Br. Beckman rapporteert over het op 17 Juli j.l. gehouden Zendingsest, hetwelk bijzonder geslaagd is. Ontvangen f 234.60. Uitgaven f 189.82. De gehouden collectie heeft opgebracht f 72.50. Hiervan zullen Soemba en de Evangelisatie-arbeid in Drenthe elk f 36.25 ontvangen. Op de komende Februari-classis zal een commissie nieuwe voorstellen indienen betreffende een opnieuwe te houden classicaal Zendingdag. Het rapport wordt met dank aan den rapporteur aangenomen.

12. De Dep. voor art. 13 deelt mede, dat in de verhoudingscijfers voor de uitkeering voor 't volgend jaar geen verandering is aangebracht.

13. De boeken van de Comm. voor den Cl. Zendingdag zijn nagezien en accoord bevonden.

14. Ingekomen stukken: 1e. De acta van het Congres voor Evangelisatie, gehouden 8 en 9 April j.l. Ze worden met dank aanvaard en voor 't archief bestemd. De Cl. verklaart zich bereid om het volgend Congres door een financieel bijdrage steun te bieden. 2e. een missie van de Cl. Apeldoorn. Ze wordt met leedwezen voor kennisgeving aangenomen.

15. Behandeld wordt een instructie van Smilde A. om met de Cl. Bellen in onderhandeling te treden over de grens der beide Classen. Aan de kerken van Awen en Smilde A. wordt opgedragen deze zaak ter hand te nemen.

16. De rondvraag naar art. 41 wordt gehouden. Een der kerken vraagt een aanvulling voor een coll. voor een op te richten Chr. School. De Cl. is hiertoe niet ongenegen, mits deze kerk zelve eerst haar kracht heeft ingespannen. Een belangrijke discussie ontspint zich over het kerkelijk toezicht op het Geref. karakter van het onderwijs op onze Chr. Scholen.

17. De Cl. Corr. en Penningn. wordt benoemd, eveneens de Corr. voor de sending op Soemba.

18. De vacaturendiensten worden vastgesteld: 14 Dec.: Ds. Appelscha, Ds. H. W. Laman; te Een, Ds. C. Oosoren; te Norg, Ds. J. Scholten; te Smilde B, Ds. K. v. d. Veen; te Vries, Ds. H. Dijkstra. 21 Jan. Te Een, Ds. H. Dijkstra; 15 Febr. Te Hoogersmilde, Ds. G. Groot Nijlschink.

19. Data vergadering volgend jaar: 10 Febr. (aanvang voorm. half elf); 12 Mei en 6 October.

20. De censuur naar art. 43 wordt gehouden.

21. Lering der korte notulen.

22. Sluiting der vergadering. Gez. Ps. 105: 24. Dankgebed door den voorzitter.

Op last der classis:

W. W. SMITT.

Dennenswaard, 15 Oct. 1913.

Buitenland.

Engeland. Poging tot invoering van de blecht in de Anglicaansche Kerk.

De *Churchman's Magazine* drukt een lijst af van 211 predikanten der Anglicaansche Kerk die leden zijn van de Vereniging van het Heilige Kruis, welke voornamelijk ten doel heeft «de blecht in elke Gemeente in te stellen».

In een handleiding, geschreven door een der leden van de vereniging, wordt de volgende «formule» voor den «penitenten» gegeven: «Over deze en al mijne andere zonden die ik mij nu niet kan berispen, heb ik hartelijk berouw: ik ben van mij voornemen voortaan mijn leven te beteren; ik vraag onmiddellijk vergiffing van God, en van u, mijn Vader, broer, advies en absolutie. Daarom vraag ik de getuigende Maria en al de Heiligen en u, mijn Vader, den Heere onzen God voor mij te bidden».

Men ziet hieruit ten duidelijkste, dat de Romeinse richting in de Anglicaansche Kerk steeds verder gaat. Het hoofdorgaan der Romeinse Ritualisten, de *Church Times*, schreef: «Wij gelooven, dat de publieke opinie meer en meer overtuigd wordt, dat er in den bezinnende der Anglicaansche Kerk geen plaats is voor de zoogenaamde Protestantische beguizelen. Wij kunnen niet zien, dat er voor de Evangelischen enige toekomst is in de kerk van Engeland. Deze partij ligt op sterfenvoet. Om nog te kunnen leven is de Evangelische partij genoodzaakt veel over te nemen dat eenige jaren geleden werd afgekeurd als een ketenken van «Ritualisme».

Het is niet te ontkennen dat vele Evangelischen zich naar de mode, die Ritualisme in de kerken eischt, gedraagt hebben. Het aantal van hen, die den rituel hebben die mode te weerstaan, is helaas niet groot.

GEMENGD NIEUWS.

Hindoeisch